

Ezaren gudaz baietza sortuz.

Utopia klasikoa eta berria

Alba Garmendia

Filosofian doktoregaia UPV/EHU

Utopia hitz-joko bat da. Kontraesan bat d(irudi)en amets ederra, agian. Izan ere, utopiaren 'topia'-k -lekuak- konkretutasun bat adierazten badu, utopiaren 'u'-ak leku konkretutik at eramaten gaitu, 'ou' edota 'eu' bezala irakur baitaiteke, leku 'on' eta 'ez'-leku, hurrenez hurren. Beraz, Lucy Sargissonek definitu bezala, utopia da ez *den leku ona*. Izanik ez duen izena. Izena duen guztia omen da, ordea.

Tomas Moro abokatu, idazle, politikari eta humanistak sortu zuen hitza, 1516an argitaratu zen izen bereko liburuan. Amerikaren aurkikuntzak bi hamarkada eta erdi besterik ez zituen eta, artean, denbora eta espazio ezagunetik haragoko mundu hobe batean sinestea zilegi zen. Amerikaren aurkikuntzarekin, ordura arte bazen baina ezagutzen ez zen mundu berri baten aukera errealitate bihurtu eta, harekin batera, utopiak ere lur hartu zuen, Atlantikoan nonbait. Urte hauetan, mapamundia mugarik gabeko mihise zuria zen, itsasgizon abenturazaleek ez ezik artista irudimentsuek ere bete zezaketena.

XVI. mendetik hona, jakin-minak irudimenari aurre hartu eta mapetako hutsune guztiak bete ditu. Ez, bidean ez dugu utopiarekin topo egin. Basakeriarekin, akaso, bai. Izan daitekeen gizarterik onenean bizi gara, hortaz, hoberik ez dugu-eta

topatu. Alferrikakoak dira betiereko zoriontasunaren, justizia absolutuaren edota bakearen ideia borobilak. Inperfektuak izaki, inperfektua da gure mundua ere. Konforma gaitezen.

Zergatik eta zertarako utopia, orduan? Ez-leku-ona eta gure lekua elkarrizketan jartzen dituen neurrian, biak ala biak pentsatzeko. Utopia ez baita aurkitzeke dagoen paradisia, egiteke dagoen tokia (topia) baizik. Bibliografia luze eta zabal eman du utopiaren adiera perfektu eta paradisikoak. Berori ulertzeko modu klasikoaren sinonimotzat har daiteke, gutxi-asko, gizarte harmonikoa eta baketsua, perfektua, ezin ederragoa, idilikoa, gaitzik gabea... eta ezinezkoa. Alabaina, utopia ere bada egiteke dagoena. Adiera berri horretan, helmuga izateari uzten dio utopiak, amaierarik ez duen prozesu aldakorra izatera pasatzeko. Datozen orrietan helduko zaio, lehenik, utopia klasikoari eta, jarraian, utopia berriari.

Utopia klasikoa¹

Utopia. iz. 1. Fil. Eredu edo idealtzat hartzen den irudimenezko gizartea. Utopia hitza T. Moreoren izen bereko liburutik dator. Gizon-emakumeak zoriontsu bizi diren uhartea da eta bertako gizarte-antolara eta legedia deskribatzen ditu T. Morok. Utopiaz jardun duten beste filosofo batzuk Platon, T. Campanella, F. Bacon, E. Cabet eta S. Butler dira. 2. Idealtzat baina ezin gauzatzkotzat jotzen den ideia edo proiektua (Harluxet Hiztegi Entziklopedikoa).

Edozein hiztegitan 'utopia' hitza bilatu eta bertan definitzen zaiguna utopia klasikoa dela esatera ausartzen naiz. Definizio horien arabera, utopia eredu ideal bat da. Denboran eta espazioan berezia dagoen gizarte perfektua, azken xehetasuneraino deskribatua, ordenaren eta ongizaren *summum*-a. Ongi zehaztuak daude bertan biztanleen betebeharrak, haien beharrak asetzeko modu zuzenenak, bizi-tzaz gozatzeko modurik egokienak, osasuntsu eta zoriontsu bizitzeko jarraitu beharreko pausoak. Askatasunik gabeko gizartea dela esan lezake batek, baina zer da askatasuna

perfekzioaz ari garenean? Zer erabakimena, erabakirik hartu behar ez denean?

Irudimenezko gizarte horiek literaturan agertzen zaizkigu maiz. Eleberrietako protagonistak gurearen antzeko mundu batean jaiotakoak izan ohi dira, bidaia kasik ezinezko baten bidez utopiara heldu direnak. Argi gera dakion irakurleari: utopia Hautatuak bakarrik ezagutzen du. Protagonistak harriduraz ezagutzen duen mundu perfektua deskribatzen zaigu jarraian, bizitza honetan bizi dezakegun paradisu bat bailitzan. *Bailitzan*, inoiz ez baita egia bihurtzen.

Ontzat ematen da, noski, gizarte-antolaeraren idealak forma zehatz bat hartzen duela eta balio konkretu batzuk hobesten dituela. Gizon-emakumeak zoriontsu bizi diren uhartearen gizarte-antolara deskribatzen bada Mororen lanean, gizarte-antolara konkretu bat deskribatzen dela ulertu behar da. Gizartearen oinarri-oinarrian dago familia nuklearra, esaterako. Esan nahi baita, utopia klasikoak jasotzen duen gizarte eredu testuinguru, klase, ideologia, genero, arraza... zehatz bate-tik egina dagoela, eta hari dagokiola. Ahulagoa denez gero, emakumeak lan errazagoak egiten ditu Utopian, joskintza edo sukaldaritza, kasu.

Beraz, utopia klasikoa ulertzeko lehen modu baten arabera, gizartea osatzen duten identitate desberdinen artean batek egina izan ohi da, eta *bat* horrek beretzat ez ezik gizarte osoarentzat pentsatzen du ideala. Bestela esanda, goitik beherako utopia da klasikoa.

Tiranoaren irudia etortzen zait gogora goitik beherako utopiaz pentsatzean. 68ko Maiatzaz ari garen honetan, Francoren irudia gertu ageri dakiguke, baina tirano erromatar eraginkor bezain maitatua da burura etortzen zaidana. Edo

Utopia klasikoa eredu ideal bat da. Denboran eta espazioan bereizia dagoen gizarte perfektua, azken xehetasuneraino deskribatua, ordenaren eta ongiaren *summum-a*

Hobbesen Leviathan absolutua, Kantek aldarrikatzen zuen gizakiaren adin nagusitasuna utopia irreal bat zela uste bada. Anarkismoaren beste muturrean, gizakiari mugak kanpotik jarri behar zaizkiola sinesten duen korrontea dago goitik beherako utopiaren atzean. Tiranoaren beharra du gizarteak.

Esku-eskutik doakio utopiaren *alter ego*-a: totalitarismoa. Utopia klasikoaren interpretazio horrek dio ongi gorenera iristeko bide oro justifikatzen duela utopistak, ideala –utopia– historiaren bilakaeraren azken helburutzat hartuta. Albert Camusen *Les Justes* antzerki lanak ongi erakusten du hori: dukea hiltzera doan terroristak atzera egiten du azken momentuan, dukea hiltzean berekin dauden iloba gazteak ere hilko lituzkeelako. Gertakari horren ondorio da antzerkiaren muina, protagonistak iraultzaren izenean egin daitekeenaz mintzo direlarik. Utopia eta totalitarismoa identifikatzen dituen korrontearen ustez, utopistak programa politiko bilakatu nahi du bere ideala. Ongi gorena delakoan, justifikatuta baitago idealaren inposaketa.

Ikuspegi horretatik egin zuen bere ekarpena Karl Popperrek. Besteren artean, esan zuen gaurko belaunaldia biharkoaren izenean sakrifikatzen dela, taldearen izenean askatasun indibidualak desagertzen direla, etorkizuneko askatasunaren izenean inposaketak onartzen direla... Ezagun da Popperren kritika ideologikoki baldintzatuta zegoela. Ondorio totalitario berak egozten dizkio sozialismoari, Sobietar Batasunari, utopiari eta, ia, irrazionala eta fantastikoa den edozeri. Hori bai, Camusen terroristek gartsu eztabaidatu zuten gaia mahai-gaineratu izana zor zaio.

Alabaina, utopia klasikoa ulertzeko beste modu bat ere bada helburutzat ez duena programa politiko bilakatzea. Hasieran emandako definiziora itzulita, «idealtzat baina ezin gauzatzukotzat jotzen den ideia edo proiektua» dela esaten du bigarren adierak. Hortik abiatuta –hau da, ezinezkotasuna onartuta–, beste norabide bat hartzen du utopiaren interpretazioak. Ezinezko dela jakitun, pentsalaria libre da (g)izadiaren legeen

kontrako mundu bat irudikatzeke, mugarik gabeko irudimen ariketa inspiratzaile bezain arriskutsuan.

Izan ere, alde batetik, bizi garen lurraldea aberasten du utopia klasikoak, *statu quo*-aren kritikaz ez ezik, horren atarabide izan zitezkeen mundu posibleez ere janzten duelako. Eraiki beharreko plano izateari uzten dio eta eredu bihurtzen da, zentzu zabalean. Ezinezko idealaren irudikapenak bestelako mundu bat erakusten digunez gero, bizi dugun lurraldea hobetzeko espero gabeko ikuspegia eskain dezake, gainera. Hala eta guztiz ere, utopia klasikoak askatzailetik gutxi duela uste duenik ere bada. Angelika Bammerren iritziz, esaterako, utopia klasikoak, perfektua izaki, aldaketa oro deuseztatzen du. Jarrera erreazionarioa babesten du orduan, aldaketa desiragarri ez den gizarte bat (utopia perfektu bat) desiratzen duenean *statu quo*-a justifikatzen amaitzen duelako. Ikuspegi horren arabera, utopia klasikoak gizartean eragingo lukeen aldaketa hutsala izango litzateke.

Beste alde batetik, ‘mundu erreala’ ahaztea ere badakar zenbaitetan. Ihesbide bihurtzen da utopia orduan, errealitate gordinera itzuli nahi ez duen ‘yuppien mundua’. Ederra eta atsegingarria, inondik ere; ezinezkoa eta estatikoa ere bai. Oporretatik itzuli berri garenontzat, ikasturtea opor-osteko sindromeaz hasi –edota amaitu– badugu, urtea ematen badugu bidai agentzietan saltzen zaizkigun paradisu tropikal-utopikoan zain... indarberritzeko funtzioa zuen oporraldia ihesbide utopia bilakatu zaigula pentsatzen hasi beharko gara. Azken batean, mundu erreala utopikoa delakoan bizitzea da ihesbide utopia, ameskeriazko mundu batean babestu eta erreal inperfektuaz ez arduratzea.

Hala, bada, utopia klasikoak gizartean izan dezakeen funtzioa bi modutan uler daiteke: politikan eta politikatik eragin nahi duen eta arrisku totalitarioa edo kontserbadorea barnebiltzen duen ez-lekuaren gisara, batetik; bestetik, bere ezintasunaren onarpenetik abiatuta irudimenaren bidez posible izan daitekeena aberasten duen ez-lekua bailitzan. Azken horren arriskua totalitarismoa ez baina ihes arduragabea da.

Ardiak eta belarra

Bada txikitan lotarakoan aitak kontatzen zigun ipuin bat, belarrak eta ardiek izaten omen zuten elkarriketa bati buruzkoa. Artzain batek ardiak larrera atera omen zituen behin eta batere jan gabe itzuli omen ziren, belarrak esaten baitzien «aurrera eta goxoago, aurrera eta goxoago». Artzainak ardiei esan zien hurrengo egunean «bertan goxo, bertan goxo» esa-

nez erantzuteko, nahikoa jan arte. Eta hala egin omen zuten.

Nago, gose asko pasatakoak omen garen aitzakian, artalde eginak gaudela, «bertan goxo» horrekin konformatu eta aurrerago zer ote dagoen ezin ikusirik. Belarrak engainatu egin nahi baikaitu, utopiak bezalaxe; ardi tontotzat hartuko gaituzten beldurrez,

hobe esaneko ardi ustez azkarra izatea. Hobe sabela betetzea, norberarena. Badaezpada ere.

Zeren, engainatu ez dakit, baina utopiak huts egin digu. Sozialismoaren utopiak ni jaiotzerako porrot egin omen zuen. Progresuaren utopiak ere bide bera egin zuen, askakuntzetan egindako aurrerapenak bizi-kalitatea hobetuko zuten usteak aspaldi utzi baitziren sinesmen izateari. Utopia handien hutsegitearen ondoren zoriontasun indibiduala bilatzera egindakoan ere, kale. Hutsak, faltak, antsietateak ezaugarritzen gaituelako. Ahalduntzen ari ginelakoan, alienazioaren gorenera heldu gara, nonbait. Nola ulertu bestela George Orwellen amesgaizto zen Anaia Handia distopia izatetik nahita aukeratzen dugun telebistako kanal izatera pasatzea? Baina hor dago, gu salbatzeko, ideologiarik gabeko artzain orojakilea: gauden horrela, bertan goxo.

Statu quo-aren utopia ere deitu zaion hori iraultzera etorri zen subjektu berri bat, 68ko Maiatzaren testuinguruan.

Engainatu ez dakit,
baina utopiak huts egin
digu. Sozialismoaren
utopiak ni jaiotzerako
porrot egin omen zuen.
Progresuaren utopiak ere
bide bera egin zuen

Ordura arte imajinatutako utopietan objektu izan zen hura subjektu bilakatu zen: utopia horien protagonista berriak esatera zetozen Kantek aldarri zuen adin nagusitasun hartara helduak zirela. Artzainaren beharrik ez zutela eta bere mendetik atera nahi zutela, alegia.

Periferiakoak izanik, subjektu horiek sortutako utopiek botere-harremanak birpentsatu zituzten. Boteregabetuaren kontzientziatik eta hori legitimatzen zuen egoeraren ukotik sortu baitziren mundu berri horiek. Utopia klasikoa, bake-tsua eta estatikoa omen zena, distopia bihurtu zitzaion periferiari. Antiutopia –klasikoaren– aldarria egiten da 60ko eta 70eko hamarkadetan, beraz. Etiopiarena, Euskal Herriko testuingurura begira jartzen bagara. Bernardo Atxagak 1978an argitaratutako *Etiopia*-k hauxe irudikatzen baitu: utopia klasikoaren ukoa eta periferiako euskalduntasunetik utopia berri bat egin beharra. Esan gabe doa urte horietan Etiopiak gosetea eta miseria irudikatzen zituela, eta Atxagak hitz-jolas bat egiten duela utopiaren eta Etiopiaren artean, bigarrenarekin lehena ukatuz.

Hala irakurtzen dio Lourdes Otaegi Imazek Atxagari:

Mintzagai dugun *Etiopia* ez daiteke utopia modernoekin batean sailkatu, haien kuestionamenduak eta gainbeherak eragindako krisian kokatzen baita, hain zuzen ere. *Alabaina krisi horren ondorioz erakusten duen jarrera ez da jarrera ludiko eta lasai hutsa, ordea; aitzitik, galderak luzatzen dizkio bere buruari, errealitatea kritikatzeko du etorkizun hobe baten aldeko ahalegin utopikoan, eta gizataldea du erreferentzia. Ez dio berehalakotasun tenporalari ematen lehentasuna, ez espektakulari berari atxikia gertatzen; aitzitik, jarrera aktiboa hartzen du, errealitate etsigarria eraldatzea helburu duena, kosta ahala kosta.*

Hiria, posmodernitatearen topografia maitea, errealitate transformagarriaren sinbolotzat hartu du liburua, eta poetaren egitekoa errealitate hori eraldatzea dela aldarrikatu izana da jarrera kritikoa horren adierazle.

Ez dago ukatzerik gizaki modernoaren nia eta indibiduotasunaren ahultze prozesua, metafisikaren azkena eta nihilismoaren garaipena batzuk besteekin konektaturiko fenomenoak direla eta liburuan badu islapenik. Alabaina, *ez dago Etiopian* «pen-

tsamendu ahula»ren zantzurik, ez arintasun edo biguntasunik, amore emate edo etsipenik, Etxahuni hirira etortzeko eginiko deian ongi garbi geratzen denez: euskal literaturak, *euskal gizarteak badu utopia bat gauzatu beharra, bere garaiko bizitzari heldu eta bereganatzea dagokio, eta bizitza hori bere hitz propio eta bere nortasun beti ukatu, beti baztertu, beti menderaezinaz esatea* (Otaegi Imaz 2013: 167; letra etzana nirea da).

Barka beza irakurleak aipuaren luzera. Utopia berriaren espiritua bikain jasotzen delakoan transkribatu da osorik. Modernitatearen kritika egiten du *Etiopia*-k, haren krisia du testuinguru, baina ez da ihesbide hutsean geratzen. Utopia klasikoa ukatuta ere, «etorkizun hobe baten aldeko ahalegin utopikoan» dihardu, praxi baten defentsan. Bertan goxo dagoen ardia ez, goseak hiltzen ari den etiopiarra du protagonista; «nortasun beti ukatu» bat, boteregabetua, euskalduna.

Utopia berria²

Utopien amaieraren diskurtsoa sonatua izan baita XX. mendean zehar. Francis Fukuyamak historiaren amaiera aurreikusi zuen 1992an; Gerra Hotza izango zen azken gerra, iraultza odoltsu gehiagorik ez zelako izango demokrazia liberalak irabazi zuen munduan. Izan ere, gizonek euren beharrianak aktibitate ekonomikoaren bidez aseko zituzten, bizitza arriskuan jarri beharrik gabe. *Statu quo*-aren utopia bete-betea gailendu zen demokrazia liberalaren eufemismoarekin. Modernitatea sineskortasun utopiko batean murgildu zela esana zuen Franz Hinkelammertek ordurako; utopiarik –eta ideologiarik– ez zuen mundu batean bizi zela sinetsita, gizonak ez zuen kontrautopiarik pentsatu beharrik. Beste garai bateko kontuak ziren utopiarenak, lainoetan bizi ziren idealista batzuenak.

Modernitateari, ordea, heldu zitzaion gainbehera. Utopia klasikoari bezalatsu; zeren Tomas Mororen *Utopia* beste garai bateko literatur lan, *klasiko*, bihurtua da aspaldi. Mapamundia *google maps* deitzen den garaian ez da existitzen munduan ezagutu gabeko txokorik, eta mugikorrek erakusten

dizkigun uharte paradisuako ez dira, dakigunez, diruditen bezain utopikoak. Akabo, beraz, utopiaren ameskeria zentzugabea. Literaturan babestu dadila, zientzia-fikzioan akaso, baina ez gizartearen eraldaketan.

Nihilismoaren diskurtsoarekin kritiko zen subjektu berri bat sortu zela esan da, ordea, 68ko urte utopikoak protagonizatuko zituen. Fukuyama oker zegoela esatera baino, uste baino arrazoi gehiago zuela erakustera iritsi zen, agian. Izan ere, *The End of History and the Last Man* izenez bataiatu zuen bere lana Fukuyamak. Subjektu berria 'azken gizona' iraultzera zetorren, hain zuzen ere. Esan nahi baita parekorik ez zuen gizon zuri kolonizatailearen botere mugagabea iraultzera zetorrela. *Apocalypse Now* filmeko Kurtz kapitaina hiltzera zetorren Marlow soldadua, oraingoan, ez zen gizon zuri bat; emakumea zen, indigena zen.

Utopia berriaren garapenean ekarpen eztabaidaezina egin zuen Ernst Bloch filosofoak, hirurogeiko urteetan *Das Prinzip Hoffnung* trilogia mardula argitaratu zuena. Lan horren hitzaurretik jaso da ondorengo aipua:

Mendebaldeko geure gizartearen gertatzen den bezala, dekadentzian dagoen gizarte zahar batean bakarrik dago beheranzko intentzio partzial eta iragankorra. Dekadentziari irtenbiderik aurkitzen ez dioten horien artean adierazten da esperantzaren kontrako beldurra. Momentu horretan, krisiaren ondorioz, beldurra subjektibismoaren maskaraz janzten da, eta nihilismoa maskara objektibizatzen. Kasu horretan, krisia pairatzen den fenomeno da, ez ulertua izan dena; deitoratua, baina ez eraldatua (Bloch 2007a: 27).

Gizon zuriak sinbolizatzen du Mendebaldeko gizarte dekadente eta nihilista. Subjektu berriak, eraldatzeko esperantza. Gerraosteko kapitalismotik sortutako utopia berriek, egoeraren kritika ez ezik, hari erresistentzia egiten zioten, balizko etorkizun ilun bati esperantza kontrajarriz. Tom Moylani zor diogu utopiaren egile berrien inguruko lehenengoetariko hausnarketa. Hark esana baita 68ko urteen bueltan utopiaren kontzeptu berri bat sortu zela, 'utopia kritiko' deitu ziona. 70eko hamarkadako zientzia-fikzioaz ari zen batez ere,

eta esan zuen lan horiek XIX. mendeko utopia baikorra eta XX.eko ezkorra –distopia– batzen zituztela.

Bestela esanda, utopia berria distopiatik bereizten duena balizko aterabideen proposamena da. Distopia imajina daitekeen etorkizunik ilunena da. Nolabait esatearren, biharko gizartearen gainbeherarik latzena erakusten du, gaurkoaren

kritika bat egitearekin batera.

Utopia berriak ikuspegi honi gehitzen diona esperantza da: etorkizuneko distopia posible izanagatik, bada utopiarako lekua ere. Etorkizuna ez dagoelako idatzita; distopia bezalaxe eraiki dezakegulako utopia.

Are gehiago, utopiarekin amesten dugu egunero. Gaurero, begiak ixten ditugunean, ameskeria irrealak onartzen dizkiogu imajinazioari, ihesbide bihur daitezkeen ameskeriak, bide batez esateko. Baina

Utopia berria distopiatik bereizten duena balizko aterabideen proposamena da. Distopia imajina daitekeen etorkizunik ilunena da. Utopia berriak ikuspegi honi gehitzen diona esperantza da

Blochek esan zuenez, esna gaudela ere egiten dugu amets. Bere ustez, utopiaranzko joera gizaki orok darama barnean. Barne bulkada batek mugiarazten du subjektua utopiara, beraz. Zerbaiten falta erakusten duen bulkada batek: zoriontasunaren, justiziaren, bakearen, ongiaren hutsunea omen dugu, eta hutsunea sumatzearekin batera sentitzen dugu hori betetzeko nahia edo beharra.

Beraz, bulkada utopikoa utopiaranzko nahi, behar edo joera bat dela esan liteke. Gizakiaren esentziaz eztabaidatzen jardun gabe ere, onar dezakegu badela zerbait hobetu nahi izatera garamatzana. Kontua da hobetzea zertan zertzen den. Eta hona gakoa: utopia berriaren ezaugarri behinena da ez duela etorkizun perfektu baten promesik.

Bulkada utopikoak bat-bateko desio bat ekartzen digu kontzientziara, formarik gabeko nahi bat. Hortik aurrera,

egin beharrekoa nahi horri gorputza emanez joatea da. Azken batean, utopia berria da gorputza ematearen prozesua bera, bukaeran izan ere izango den jakin gabe, eta, izango bada, nolakoa izango den aurreikusi ezinda. Etorkizuneko utopiaren edukia ezin dela aurreikusi esan nahi du. Utopia berria, hortaz, ez-lekua da, bi zentzutan: (1) egiteke dagoen tokia da, oraindik ez dena: ou-topia; (2) egiteke dagoen neurrian, gizakiak egin beharrekoa da, eta, beraz, egiten ez badu, egongo ez den lekua izango da.

Begirada Euskal Herrira itzulita, Joxe Azurmendiren aipu bat argigarri suerta liteke beharbada, utopia berriaren tes-tuinguruko urteez zera baitio:

Izan ere, gazteriaren protesta, iluminatu eta utopista, ‘mundu salbatzailé’ eta jainkoak daki zer gehiago batzuen bezala ridikulizatu nahi izaten da gehienetan, eta ahaztu egiten da, edo ignoratu egiten da, euskarazko ezer ez baita ikertzen, 55 eta 65 artean gutxi gorabehera, gazteriaren borroka gerria hartu duen epe horretan alegia, esperantzak eta utopiak oso leku gutxi dutela, inoiz gutxi izan badute euskal gizartean eta euskal literaturan (cfr. Mirande, Krutwig, Txillardegí, San Martín, Aresti etab.en obra literaria urte horietan; eta zer esanik ez, Nemesio, Salvatore Mitxelena). *Erresistentziaren izpiritua* –«cette longue obstination» (Lété)– ez da utopiaren dirdaitik bizi, *desesperantzaren ilunetik baizik. Uko handitik, etsitik. Erreboltatua ez zaio garai-penarengatik lotzen borrokari, derrotaren ukoagatik baino. [...]* *Etzetik negarrak eraman zituen gudariak, ez konkistaren ametsak* (Azurmendi 1998: 69; letra etzana nirea da).

Azurmendik, hor, ‘utopia’ hitza darabilenean, utopia klasikoa esan nahi du. Horri kontrajartzen dizkio «desesperantzaren iluna», «derrotaren ukoa» eta «negarra». Utopia berriaren ernatzea da Azurmendiren aipuan jasotzen dena: *statu quo*-aren ukoa, ez paradisuaren promesa eternala. Edo: ukazioarekin batera, hark utzitako hutsunea bete nahia –bulkada utopikoa–. Konkistaren segurtasunik gabe borrokatzen den gudariak badaki huts egin dezakeela, baina horrek ez dio derrotaren ukoari indarririk kentzen.

Blochen ekarpen bat izan zen hori ere, utopiak huts egin dezakeenarena. Utopia izango baita, egiteko inor bada. Modu

honetan, beharrezkotasun historikoaren ideia alboratzen da eta etorkizuna idatzi gabe dagoen mihise zuri izatera itzultzen da. Ez dago bidea erakutsiko duen profetarik, ez historiaren amaierarik, ezta Utopiara helduko den Gizon Hautaturik ere. Elkarrekin eta egunero egiten dena da utopia, amaierarik gabeko praxi iraultzaile bat, nora eramango duen pre-eskribatu ezin den iraultza.

Deskriba ditzake etorkizun posibleak, noski. Etortzeke dagoenaren nolakotasuna ezin ezagutzeak ez du esan nahi imajinatu ezin denik. Baina deskribapen horien helburua ez da imitatzeke eredu bilakatzea, hausnarketara eta, gero, ekintzara bideratzea baizik. Utopia berriak irudikatzen duen mundu posibleak ez du zertan perfektua izan, ez-leku izaten jarraitzen duen neurrian, kontzientzian aldaketa bat eragiteko balio badu. Jadanik albora utzia dago perfektioaren ideia, gizaki inperfektuon arteko gatazkak dira orain eztabaidagai. Hori dela eta, arazo hutsala da mundu harmoniko, baketsu eta perfektuaren orekaren bilaketarena. Gatazken zentraltasuna lehenesten da, utopiak gaurko munduari erantzuteko balio dezan.

Sargissonen ustez, utopia klasikoak politikaren heriotza ekarriko luke, mundu perfektu eta estatiko batean ez dagoelako komunitateari dagokion erabakirik hartu beharrik. Hartu beharrekoak hartu dira, eta egun guztiak berdin dira perfektuak paradisu eternalean. Utopiaren (berriaren) eta politikaren arteko lotura behar-beharrezkoa dela dio, ordea. Sargissonen ustez, utopiaren helburua kontzientzian aldaketak eragitea izan beharko litzateke, irudikatzen den mundu posibleak iradokitzen duenaz hausnartzea eta eztabaidatzea, eta bertatik praxirako beharrezkotasuna sentitu eta ekintzara pasatzea. Etengabeko prozesua beharko luke horrek, ekintza oro eztabaidatuz eta, aldian-aldian, utopia berriekin aberastuz. Horregatik esan ohi da *prozesuan dagoen utopia irekia* dela utopia berria; helmuga ez ezik bidea ere zein den jakin gabe egiten delako. Sinbolikoki bada ere, esanguratsua da literaturak eskaintzen dituen adibideetan utopia berrietako

istorioak amaiera irekikoak izatea, eta etorkizuna izatea protagonistak hartzen duen erabaki baten arabera, ez beharrezkotasun historiko batek aurrean moduko.

Esandako guztia kontuan harturik, uler daiteke utopia berria ez dela egikaritzen, baizik eta hartaz espekulatu egiten dela. Espekulazioaren funtzioa Sargissoni mailegatu diot, eta hiztegiak eman dit bigarren hausnarketa. Izan ere, espekulatzeko da, dakigunez, teorikoki edo funts handirik gabe zerbait buruz hausnartzea. Baina bada, baita ere, ispiluari dagokiona, latineko 'speculum' hitzetik eratortzen denez gero. Hala, bada, utopia berriaren funtzioa espekulatzeko da: ispiluan islatzen den Besteari buruz hausnartzea, teorikoki, ez bere horretan imitatzeko.

Fukuyama aipatu dugunez, historiaren amaieraren eztabaidarekin bukatu nahi nuke. Esango nuke bi joera nabarmentzen direla utopia berriaz dihardutenen artean: utopia helburutzat dutenak, eta metodotzat dutenak.

Utopia helburu bada, teleologia bat onartzen zaio. Bloch da, ziurrenik, korrante horren aurpegiarik ezagunena. Marxista izaki, helburutzat alienaziorik gabeko aberri bat du. Badago, beraz, etorkizunaren aurreikuspen bat, historiaren amaiera bat. Utopia klasikotik bereizten duena da alienaziorik gabeko aberrira iristeko bidea ezezagun zaiola onartzea. Antonio Machadok idatzi zuen, biderik ez dago, ibilian egiten da. Eta Blochek ere bai: «benetako teleologia [...] prozesuan eraikiz doazen helburuetan datza, behin eta berriro sortuak diren helburuak prozesuan bertan aberasten direnak» (Bloch 2007b: 207-208).

Utopia metodo bada, teleologiatik salbu da, baina izaera utopikoa galtzeko arriskua du. Horregatik, Bammerrek *anti*utopia deitu zion joera horri. Monique Wittigen *Les*

Bi joera nabarmentzen dira utopia berriaz dihardutenen artean: utopia helburutzat dutenak, eta metodotzat dutenak

Guérillères lanaz esan zuen ustezko utopia presentetik –*statu quo* baketsu, estatiko batetik, zeinean emakumea desiraren objektu den– etorkizuneko kaosera eraman behar gaituela (anti)utopiak, turbulenzia. Egoera utopikoena, bere ustez, ez da atsedeen egoera, ekintzarako posibilitatea baizik. Gauzak horrela, utopia ez da helburu bat, etengabeko ekintza baizik.

Denboraren ertzeko emakumea

Connie 1970eko New Yorkeko ghetto batean bizi den emakume mexikar pobrea da. Senarra istilu batean erail dute; maitalea ere bai, kartzelan zela. Semea zerbitzu sozialek eraman dute, amaren droga arazo batzuk tarteko. Connie bera, tendentzia kriminalak dituelakoan, ospitale mental batean aurkitzen da.

Horrela aurkezten du Marge Piercyk, 1976an, *Woman on the Edge of Time*, denboraren ertzeko emakumea. Izan ere, bi denboren artean dabil eleberraren protagonista: 1970eko New York eta 2137ko Mattapoisett artean. Halako batean, etorkizunean bizi den Lucienterekin komunikatzen hasten da Connie. New Yorkeko arazoak eta aldarriak existitu ere egiten ez diren utopia klasiko legez deskribatzen da Mattapoisett: ez dago kutsadurarik, patriarkaturik, etxegabetzerik, homofobiarik, arrazismorik, sexismorik, klase bereizketarik, kontsumismorik.

Pixkanaka konturatuz joaten da Connie, ordea, Mattapoisett etorkizun *posible bat* dela. Posible dela New York eza-guna baino are eta distopikoagoa den beste bat, kontsumo gizarte hiperkapitalista, klasista, arrazista... Horren beldur, Mattapoisettera egiten duen bidaiatik bueltan, ospitalean egin nahi dioten lobotomiaren aurka altxatzen da. Ez du, noski, bere ametsetako etorkizun utopikoa segurtatzen, baina bere ekintza garaipentzat dauka, borroka egin duelako.

Piercyrena utopia berriaren sorrera urteetako literatur lan paradigmatico bihurtu da, beste zenbaitekin batera. Hasiera batean utopia klasiko baten itxura du eleberririk. Utopiara

bidaia magiko bat egiten du protagonistak, ospitale mental bateko gaixoaren delirioaren aitzakiapean iristen baita Connie Hautatua Mattapoisettera. Behin hara heldutakoan, bere ametsetako mundua errealtate bihurtua ikusten du; gaitzik gabeko leku desiratu eta perfektu batekin topatzen da, oraindik ez den leku onarekin. Utopia klasikoak bezala, beste leku eta denbora batean dago Mattapoisett: etorkizun urrunean ez ezik, baita existitzen ez den hiri batean ere. Pixkanaka, baina, espero gabekoak gertatzen hasten dira. Hasteko, Mattapoisett huts egin dezakeen utopia da. Errealtate bihurtuko dena, baldin eta 70eko newyorktarrek hura egia bihurtzeko lan egiten badute. Gero konturatzen da irakurlea Mattapoisett, beharbada, inoiz ez dela egia bihurtu nahi den helburu izan. Inspirazio iturri besterik ez da. Izan ere, behin Lucienteren mundua ezagututakoan hartzen du Conniek matxinatzeko indarra. Balizko utopia perfektuak esperantza eman baitio, beste mundu posible batena. Hala, helburua ez da Mattapoisett segurtatzea, New York distopikoari kontra egitea baizik. Derrotaren ukoagatik lotzen zaio hori ere bozrorrari, ez garaipenagatik.

Denboraren ertzean dagoena, horra utopia berriaren beste izen bat. Klasikoak beste denbora eta leku batean kokatzen du utopiarra, hain bereizia non geure buruekin antzekotasunik topatzea ere zail gertatzen zaigun. Denboraren ertzean dagoen utopiak, berriz, bisagra lanak egiten ditu: bereizirik dagoen munduak Beste izaten jarraitzen duen arren, geurearekin lotura mantentzen du beti. Baina ez, beti ez. Lotura izango du baldin eta lotzeko inor bada; utopiak inspiratuta geure tokian matxinatzeko esperantza eta indarra baldin baditugu baino ez.

Hala ere, denboraren ertzean dagoena emakume *bat* da. Bere lobotomiaren aurka altxatu dena. Etiopiarren gosea ahaztuta sabela betetzen jarraitzen duen ardia ote? Bulkada utopikoaz nioena gogoan, eman lezake bulkadaren desioari 'gorputza ematea' autokonplazentzia indibidualista bat baino ez dela, nork bere burua salbatze soila. Alabaina,

Mendebaldeko gizarte dekadentearen kritika argia egin zuen Blochek; jakin badakigu utopia berriaren dekadentzia ekintza kolektiboa ahaztu eta salbazio indibiduala lehenestea litza-tekeela. Politikari uko egitea.

Periferiako subjektuaren kontuaz oroitzuz gero, arriskua urrunduz joaten da akaso. Atxagaren lanari buruzko Otaegi Imazen aipua luzeegia zen mami guztia irakurraldi batean ateratzeko. Honela zioen:

Aitzitik, galderak luzatzen dizkio bere buruari, errealitatea kritikatzeko du etorkizun hobe baten aldeko ahalegin utopikoan, eta gizataldea du erreferentzia. [...] jarrera aktiboa hartzen du, errealitate etsigarria eraldatzea helburu duena, kosta ahala kosta (Otaegi Imaz 2013: 167).

Gizataldea badu erreferentzia, ez da indibiduo soilean gertatzen. Eta kosta ahala kosta errealitate etsigarria eraldatzea ez da ardi konformistaren jarrera. Postmodernitatearen ilunean bizi da, bai, baina jarrera aktiboz kontra egiteko. Kontra egitea zertan zertzen den omen zen kontua.

Dena da problema. Soluzioa poetak ez daki. Bakarrik, ispiluak irakurtzen ditu. Ispiluak idazten ditu. Bere ezlekuko leihoak unibertsora zabaltzen ditu. Kanpora adina, barnera. Geu garentxora, gure mila kontraesanetan. Geu izan nahian. Eta ezaguna da herri txikietan, kanpoko leihoak zabalduz gero, 'unibertsaltasun' haize bortitzek airean paperezko nortasun asko eraman izan dutela, zilarrezko mana eta urrezko ezta erruz omen darien urrutiko erregearen jardinetarantz. Baina poetak ez du horregatik etxeko leihoak unibertsora zabaltzen utziko, ezordu eta ezleku mortuotan arnasa berria sar dadin, itsaso eta mendiko herri honetan, etxean geratu diren munstro abertzale eta ber denboran unibertsal guztientzat. Kontraesan artean, baina tinko.

Bere burua norma deklaratu daukan mundu anormal honetan, izan gaitezen, bada, munstro (Azurmendi 2018: 41).

Oharrak

1. 'Utopia klasikoa' deitzen diot, hemen, utopiaren adiera ezagunenari, 'utopia berria' deitu diodan adieratik bereizteko. Utopien Ikasketetik izen ezberdinak eman izan zaizkio utopia ulertzeko modu horri. Oraingoan, 'klasiko' hitza lehenetsi da, bere adiera ohikoenean: «*Klasiko. 1. Izond.* Ereduzkoa gertatzen dena, batez ere antzinakoa edo ohiturazkoa izanik; arauzko edo ohizko ereduaren arabera dena» (Harluxet Hiztegi Entziklopedikoa).
2. Utopia berria XX. mendeko 60ko eta 70eko hamarkadetan pentsamendu utopikoaren baitan izan zen eraberritzeari erreferentzia egiteko erabiltzen dut hemen, gaur egunera arte luzatzen den bidea zabaldu baitzen urte horietan. Bide batez, gainera, erreferentzia egiten dio urte bertsuetan kokatzen den Ezker Berriaren mugimendu politikoa-ri, landutako gaiak eta ikuspegiak antzerakoak izan baitziren.

Bibliografia

- Azurmendi, Joxe (1998): *Oraingo gazte eroak. Gogoetak ETaren sorrera inguruko kultur giroaz eta gaurkoaz*. Irun: Luma.
- (2018): *Beltzak, juduak eta beste euskaldun batzuk*. Donostia: Elkar.
- Bammer, Angelika (2004): *Partial Visions. Feminism and Utopianism in the 1970s*. New York: Routledge.
- Bloch, Ernst (2004): *El principio esperanza I*. Madril: Trotta.
- (2007a): *El principio esperanza II*. Madril: Trotta.
- (2007b): *El principio esperanza III*. Madril: Trotta.
- (2012): '¿Puede frustrarse la esperanza?', in Carlos Gómez (arg.): *Doce textos fundamentales de la Ética del siglo XX* (165-173). Madril: Alianza Editorial.
- Hinkelammert, Franz (2002): *Crítica de la razón utópica*. Bilbo: Desclée de Brouwer.
- (2016): 'Looking for Paradise. Utopia as a Social Issue in Basque Poetry', *Bulletin of Hispanic Studies* 93, 1.173-1.195.
- Levitas, Ruth (2013): *Utopia as Method*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moro, Tomas (1991). *Utopia*. Bilbo: Klasikoak.
- Moylan, Tom (1980): 'Beyond Negation: The Critical Utopias of Ursula K. Le Guin and Samuel R. Delany', *Extrapolation* 21, 236-253.

- Otaegi Imaz, Lourdes (2013): 'Distopia eta paradisua Euskal Hirian: Bernardo Atxagaren *Etiopia* makrotestuaren irakurketa semiotikora-ko hausnarketa kritikoak', *Lapurdum* 17, 109-173.
- Piercy, Marge (1983): *Woman on the Edge of Time*. New York: Fawcett.
- Popper, Karl (1983): *The Open Society and its Enemies*. Londres: Routledge.
- Sargisson, Lucy (1996): *Contemporary Feminist Utopianism*. Londres: Routledge.